

Kan een goed katholiek carnaval vieren?

*Een geschiedenis van het georganiseerde carnaval tussen 1882 en 1940
in 's-Hertogenbosch*

Hanneke Rozema

De carnavalsviering is in de loop der eeuwen aan kritiek onderhevig geweest, zowel van geestelijke als van wereldlijke zijde. De geestelijke autoriteiten hebben een wisselende houding tegenover de vastenavondviering ingenomen. Het vastenavondfeest in het vijftiende-eeuwse Rome werd zeer uitbundig gevierd, waaraan zelfs de pausen hun medewerking verleenden. Zo liet paus Paulus II spijzen aan het volk uitreiken voor het Palazzo di Venezia en schijnt paus Sixtus IV zich zelfs tussen de gemaskeerden te hebben begeven. Ten tijde van de Hervorming werd de vastenavondviering, omdat die gebaseerd zou zijn op zinnelijke lusten en gepaard zou gaan met uitspattingen, als een heidens feest gekenschetst en verboden. In de protestantse delen van Nederland verdween het feest op deze manier. Het zijn echter niet alleen de protestanten die zich tegen het feest keren. Gelijktijdig met het opkomend protestantisme treden er ook binnen de katholieke kerk hervormingen op. Na het concilie van Trente (1545–1563) proberen de pausen de vastenavondvieringen in te dammen en de uitwassen tegen te gaan. Als tegenhanger van het zondige feest wordt het veertigurengebed ingesteld. In de katholieke delen van Nederland is het feest echter nooit geheel verdwenen.

Niet alleen de geestelijke, ook de wereldlijke autoriteiten treden tegen bepaalde aspecten van het feest op. In Roermond bijv. trachtte het stadsbestuur in 1652 en 1655 paal en perk te stellen aan de misbruiken die voortvloeiden uit het 'voe-jagen'¹. Eindhoven kende in 1668 een verordening die een eind moest maken aan de vastenavondspelen waarbij dieren werden gekweld en mishandeld en aan 'maskerades en andere vuylickheden'². Van 1628 tot 1798 was de vastenavondviering in Den Bosch verboden. Ondanks verboden in de zeventiende en achttiende eeuw worden in Bergen op Zoom in 1819 vermommingen en maskerades op bepaalde voorwaarden toegestaan, omdat het verschijnsel zo algemeen is dat het niet kan worden tegengegaan³.

In de negentiende eeuw doet zich in Nederland het verschijnsel voor dat er een vastenavondviering in georganiseerde vorm ontstaat naast de volksviering en er carnavalsverenigingen worden opgericht, waarbij waarschijnlijk het Duitse voorbeeld wordt gevolgd. De eerste carnavalsverenigingen

in Nederland ontstaan omstreeks 1840. De oudste nog bestaande Nederlandse carnavalsvereniging is Momus uit Maastricht, die in 1839 werd opgericht, dan volgt in 1843 Jocus uit Venlo. Jocus gaat in 1844 al weer ter ziele om pas in 1876 terug te keren⁴. De jaren tachtig van de vorige eeuw waren voor de carnavalsverenigingen een vruchtbare periode. In 1881 werden er verenigingen opgericht in Sittard, Beek en Valkenburg, in 1882 volgde Den Bosch en in 1883 Roermond⁵. Zodra men de vastenavond in verenigingsverband gaat vieren, raakt de term carnaval ingeburgerd. Het verband met de vasten wordt steeds losser; het begin van het zittingsjaar en daarmee de voorbereidingen voor de drie dagen voorafgaande aan de vasten worden steeds meer verschoven naar 11 november. Vanaf 11 november worden er gezellige avonden met muziek, toneel, of bals georganiseerd. De tegenwoordige carnavalsverenigingen vinden de periode vanaf 11 november belangrijker dan de drie carnavalsdagen⁶.

Om een beeld te krijgen van de wijze waarop het georganiseerde carnaval tot stand is gekomen en welke problemen zich daarbij hebben voorgedaan, is de geschiedenis van de carnavalsviering in één stad nagegaan, waarbij uitsluitend gelet wordt op de viering gedurende de drie dagen voorafgaande aan de vasten. Omdat het georganiseerde carnaval in Zuid-Nederland na de tweede wereldoorlog niet meer is weg te denken, beperkt het onderzoek naar de ontstaansgeschiedenis van het georganiseerde carnaval zich tot de tijd voor 1940. Onderzocht worden de houding van de autoriteiten (de geestelijke en de gemeentelijke), de sociale status van de organisatoren, hun motieven en het feestprogramma. De keuze van de stad is op 's-Hertogenbosch gevallen, omdat dit de meest noordelijke carnavalsstad van het zuiden is, een stad die bovendien kan bogen op een ononderbroken georganiseerd carnaval van ruim 100 jaar, waarbij ik ook nog van de veronderstelling ben uitgegaan dat de invloed van Duitsland hier minder direkt is geweest dan in Limburg. Als bronnen zijn gebruikt de verslaggeving en de advertenties in de plaatselijke dagbladen, het politie-archief, de verslagen van de gemeenteraadsvergaderingen en het archief van de stadscarnavalsvereniging de Oeteldonksche Club.

Geschiedenis

In 1882 wordt in 's-Hertogenbosch de carnavalsvereniging de Oeteldonksche Club opgericht. Het eerste jaar dat er een carnavalsoptocht wordt georganiseerd, vóór de officiële oprichting van de club, staan Oeteldonks burgemeester Peer van den Muggenheuvel en zijn assessoren centraal, het volgende jaar als de optocht door de Oeteldonksche Club wordt georganiseerd, wordt het feest geleid door een carnavalsprins, Prins Amadeiro. Vóór het bestaan van dit georganiseerde carnaval wordt de vastena-

vond gevierd op straat, in café's, koffiehuisen en sociëteiten. Hoewel gedurende de gehele negentiende eeuw, met enkele onderbrekingen, vastenavond wordt gevierd, vindt er in het midden van de eeuw een opleving plaats. Pastoor Sicking en het gemeenteraadslid Sweens schrijven de opleving toe aan een verblijf van Luikerwaalse glasblazers in Den Bosch⁷. Sasse van Ysselst daarentegen meent dat de stoot tot carnavalsviering is gegeven door Sociëteit Casino⁸. Casino heeft in 1853 een nieuwe concert-en danszaal laten bouwen, waardoor zij in de schulden is gekomen. Om de schulden te kunnen delgen organiseert het bestuur van de sociëteit voor het publiek, tegen betaling, gemaskerde bals. Sasse van Ysselst ontkent niet dat vóór de publieke gemaskerde bals het straatcarnaval plaatsvond. Na de Belgische opstand is het volgens hem ingevoerd door enkele Walen die op de glasfabriek werkten, maar 'het was echter toen crapule, dat er aan deel nam. Fatsoenlijke menschen deden er niet aan mee'⁹. Sicking en Sweens menen dat het straatcarnaval de oorzaak is van de algemene belangstelling voor het carnavalsfeest, Sasse van Ysselst legt de oorzaak bij het sociëteitscarnaval. De chronologie lijkt de eerstgenoemden gelijk te geven. De glasblazers waren tussen 1836 en 1853 in Den Bosch werkzaam¹⁰ en het eerste publiek toegankelijke gemaskerde bal in Sociëteit Casino was in 1853. Of men echter hieruit kan concluderen dat het sociëteitscarnaval in navolging van het straatcarnaval tot leven is gekomen, valt te betwijfelen. Hoewel de carnavalsfeesten in Casino en andere sociëteiten en verenigingen in principe voor iedereen toegankelijk zijn, vormen de entree-gelden een selectiemiddel. De entree-gelden variëren tussen 1870 en 1880 van 40 tot 75 cent per persoon. Het loon van een Bossche fabrieksarbeider ligt in 1866 tussen *f* 3,- en *f* 5,- per week. Uit gegevens uit 1871 blijkt dat de lonen enigszins zijn gestegen, zij het niet spectaculair. Daar staat tegenover dat een gemiddeld arbeidersgezin in 1870 ongeveer *f* 9,- per week nodig heeft om de meest noodzakelijke kosten van wonen, kleden en eten te kunnen dekken¹¹. Na 1870 is nog een aanzienlijk deel van de inwoners van 's-Hertogenbosch, hetzij incidenteel, hetzij permanent, afhankelijk van de wekelijkse bedeling¹².

Een groot deel van de Bossche bevolking kan dus onmogelijk aan het sociëteitscarnaval hebben deelgenomen, zij moeten zich hebben beperkt tot de viering op straat en in café's. Het is juist dit straatcarnaval dat men wil afschaffen in de jaren zeventig van de negentiende eeuw, omdat het ruw en aanstootgevend heet te zijn. De burgers die geen carnaval wensen te vieren maken bezwaar tegen het masker, het toenemend drankmisbruik en de liederlijke taal in het openbaar¹³. De aanvallen op het straatcarnaval komen uit de rechts-katholieke hoek. In de jaren zeventig verschijnen er in het ultramontaans katholieke dagblad de Noordbrabantse ingezonden brieven van tegenstanders van dit carnaval. Via de gemeenteraad wordt er eveneens een poging ondernomen om het openbare carnaval te verbieden of te beperken¹⁴. Deze tendens bestaat niet alleen in Den Bosch. De

gemeenteraad van Tilburg bijvoorbeeld heeft reeds in 1865 een verordening uitgevaardigd, waarin het verboden is zich binnen de gemeente geheel of gedeeltelijk vermomd, of onherkenbaar gemaakt, op straten, pleinen, markten, openbare plaatsen of buitenshuis te vertonen¹⁵. De 's-Hertogenbossche gemeenteraad gaat niet in op het verzoek tot beperking van het carnavalsfeest. De nieuwe bisschop van Den Bosch, Mgr. Godschalk, die bekend stond om zijn zorg over de 'oude godsdienstige geest' en zijn vrees voor wereldse vermaken¹⁶, stoort zich echter wel aan de vastenavondviering en stelt in 1881 het veertiguren-gebed in¹⁷. De gelovigen worden opgeroepen gedurende de vastenavonddagen zo veel en zo vaak mogelijk in de kerk te komen om te bidden, opdat ze niet in de tijd van beproevingen van de rechte weg zullen afwijken. Godschalk hoopt door het veertiguren-gebed de 'luidruchtigheid, baldadigheid, uitspattingen en buitensporigheden' te beperken.

Het jaar volgend op het instellen van het veertiguren-gebed, wordt op de carnavalsmaandag de intocht van Peer van den Muggenheuvel in de plattelandsgemeente Oeteldonk georganiseerd:

'Tegen aanstaanden Maandag 2½ uur wordt hier door een aantal jongelui een gemaskerde optocht georganiseerd, die zal voorstellen den intocht van den nieuw-benoemden burgemeester Peer van den Mugheuvel in de plattelands-gemeente Oeteldonk'¹⁸.

Verschillende mensen menen dat deze optocht een persiflage is op het privé-leven van Mgr. Godschalk. Zo verklaart pastoor Sicking, negentig jaar na de optocht, de vondst van het dorp Oeteldonk en de verschillende namen als volgt:

'Monseigneur kwam uit Den Dungen en zal dus in het oog van het deftige college met zijn aanhang (bedoeld wordt het bestuur van de Sociëteit Casino, HR) "een boer" geheten hebben. Daarom werd, naar men meent, met reminiscentie aan een boerderij der familie Godschalk, de Oeteldonsche Club opgericht. De "Burgervaojer" van Den Oeteldonk zou heeten "Peer van den Muggenheuvel", een Dungense naam en de veldwachter kreeg de naam van "Driek Pakaan", wat de bijnaam geweest moet zijn van een kapelaan van Sint-Jan.'¹⁹

De herderlijke brief van Mgr. Godschalk zal niet een direkte aanleiding zijn geweest tot de oprichting van de Oeteldonsche Club, maar het is niet ondenkbaar dat het een stimulans is geweest tot de eerste optocht door Oeteldonk. Het verschijnsel carnavalsoptocht was niet nieuw, ze trokken door Duitsland, Maastricht en Venlo. Ook het idee dat in een dergelijke optocht plaatselijke of politieke gebeurtenissen worden gehekeld was bekend. Reeds de carnavalsviering in het vijftiende-eeuwse Florence stond bekend om zijn optocht met actuele of allegorische voorstellingen²⁰. Door deze eerste optocht in Den Bosch, kan het idee gegroeid zijn voortaan de optocht als middel tot veredeling van het carnavalsfeest toe te passen, waarmee tegenstanders de mond kan worden gesnoerd. De veredelingsge-

dachte te verwezenlijken door middel van een optocht is niet origineel. In Sittard bijv. dringt de pers in 1878 erop aan, een optocht te organiseren teneinde de walgelijke straattonelen tegen te gaan²¹.

Een half jaar na de optocht, op zondag 1 oktober 1882, wordt officieel de Oeteldonksche Club opgericht²². Als doelstelling heeft de club: d.m.v. leidinggeven aan de carnavalsfeesten te komen tot een veredeling van de feesten²³. De naam Oeteldonk voor Den Bosch in carnavalstijd en Peer van den Muggenheuvel en zijn assessoren worden gehandhaafd. Aan het geheel wordt meer cachet gegeven door de creatie van Prins Amadeiro, waardoor het feest boven het dorpsniveau van Oeteldonk moet worden getild. De eerste carnavalsoptocht heeft niet alleen de oprichting van de Oeteldonksche Club tot gevolg, maar ook hernieuwde verzoeken van inwoners van 's-Hertogenbosch aan de gemeenteraad, tot zoveel mogelijk beteugeling van het carnavalsfeest²⁴. Was het verzoek in 1874 door 68 personen ondertekend, in 1882 hebben 223 mensen hun handtekening onder het verzoek geplaatst. Ditmaal reageert de burgemeester met een proclamatie waarin hij een ieder die gemaskerd in het openbaar verschijnt waarschuwt, zich ordelijk te gedragen en zich ervan te onthouden anderen door woorden of daden lastig te vallen. Tegen overtreders zal proces-verbaal worden opgemaakt²⁵. In 1884 gaat de proclamatie een stapje verder en wordt het verboden zich tussen 4 uur 's morgens en 12 uur 's middags gemaskerd in het openbaar te vertonen.

Was het motief tot de oprichting van de Oeteldonksche Club veredeling van het carnaval, het duurt niet lang of het commerciële aspect komt om de hoek kijken. In haar verzoek van 1884 aan de gemeenteraad om subsidie voor de optocht²⁷, zoekt de club de rechtvaardiging voor de aanvraag in het financieel voordeel van de inwoners van Den Bosch. In 1885 worden er op haar verzoek op carnavalsmaandag extra treinen ingezet²⁸. De optocht zelf groeit uit van 3 triomfwagens, een prins te paard, 3 rijtuigen en een muziekkorps in 1883²⁹, tot 3 muziekkorpsen, 200 personen, 80 paarden en 5 praalwagens in 1887³⁰. Er verschijnen advertenties in het provinciale dagblad om zoveel mogelijk vreemdelingen te trekken tijdens de carnavalsdagen. Ter wille van de vreemdelingen wordt het tijdstip van de optocht verschoven en de route verlengd. Eenzelfde constatering, de verschuiving van veredeling naar vreemdeling, doet Werdmolder m.b.t. de motieven binnen de carnavalsvereniging Jocus in Venlo, na haar opleving in 1876³¹. De Sittardse pers die in 1878 aandringt op veredeling d.m.v. het organiseren van een optocht, wijst tevens op het economisch voordeel als gevolg van de komst van vele vreemdelingen³².

Vanaf de oprichting in 1882 van de Oeteldonksche Club tot 1914 worden er geen serieuze aanvallen gedaan op de carnavalsviering. De oorlog van '14-'18 echter wordt door de tegenstanders gebruikt om het feest afgeschaft te krijgen. Tijdens de oorlog is de carnavalsviering verboden door het militair gezag. In 1917 dient het katholieke gemeenteraadslid Thijssen een

Carnaval 's-Hertogenbosch.
OETELDONKSCHIE CLUB.
1882 EERSTE LUSTRUM. 1887

Zondag 20 Februari, ten 1 ure des namiddags:
Grande Matinée Musicale et Amusante

in het Lokaal der Club, Plaats Roijaal, den Leden
en Donateurs aangeboden.

Maandag 21 Februari, ten 1 ure des namiddags:

**GROOTE GECOSTUMEERDE EN GEMASKERDE
OPTOCHT.**

**3 Muziekkorpsen,
200 Personen, 80 Paarden, 5 Praalwagens.**

Dinsdag 22 Februari:

GROOTE GECOSTUMEERDE RIJTOER.

De gedetailleerde Programma's zijn van 16 Februari en de Troonrede, uit te spreken door Z. K. H. Prins Carnaval, onmiddellijk na den Optocht verkrijgbaar in de meeste Sigaarwinkels, alsmede bij den Heer HENRI MOSMANS, achter 't Stadhuis; de Programma's tegen 5 Cent en de Troonrede 10 Cent per exemplaar.

DE RAAD VAN ELF.

Advertentie in Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbossche Courant, 12 februari 1887

voorstel in het carnaval na de oorlog af te schaffen of te beperken³³. Hij stelt dat het morele belang van de stad boven het materiële belang gaat:

“(Onzedelijke) misbruiken ongemoeid te laten, meer nog ze openlijk te handhaven ten einde een gedeelte der burgerij stoffelijke voordeelen te bezorgen, is plichtsverzuim en stelt de overheid verantwoordelijk voor het zedelijk kwaad, dat daaruit kan voortvloeien”.

B & W geven het advies zowel op het voorstel tot beperking als op het voorstel tot afschaffing van het carnavalsfeest negatief te reageren, omdat zij grote moeilijkheden bij de handhaving van deze maatregelen verwachten³⁴. B & W baseren hun veronderstelling dat het moeilijkheden zou kunnen geven op een politie-rapport, waarin verslag wordt gedaan van een uit de hand gelopen carnavalsviering in 1896. In dit jaar heerste er een pokkenepidemie en was het carnavalsfeest om medische redenen verboden. De bevolking wenste zich echter niet aan dit verbod te houden³⁵. De gemeenteraad legt het advies van B & W naast zich neer en neemt het voorstel tot afschaffing met 13 tegen 9 stemmen aan³⁶. De door B & W voorziene moeilijkheden blijven niet uit. Als de oorlog voorbij is wil het volk zijn carnaval terug. In 1919 loopt een pro-carnaval betoging uit op een ware veldslag tussen carnavalsliefhebbers en het wettig gezag³⁷.

In mei 1919 hebben er gemeenteraadsverkiezingen plaats. In 1917 is het algemeen kiesrecht voor mannen ingevoerd en tegelijkertijd het stelsel van de evenredige vertegenwoordiging. Dit nieuwe kiesstelsel heeft uiteraard zijn invloed op de verkiezingsuitslag, de politieke verhoudingen binnen de gemeenteraad zijn na de verkiezingen sterk gewijzigd. De katholieke fractie had in de oude raad 21 zetels, de andersdenkenden 2. De nieuwe raad bestaat uit 11 leden van de katholieke fractie en 12 andersdenkenden³⁸. Vanaf dit moment is het onderwerp carnaval niet meer uit de gemeentepolitiek weg te denken, jaarlijks keert het op de gemeenteraadsagenda terug. Het eerste resultaat is dat het carnaval in 1920, zonder masker en zonder sterke drank, wordt toegestaan³⁹. De drooglegging wordt in 1922 weer opgeheven, omdat men toch drinkt, het maskerverbod blijft gehandhaafd⁴⁰. Het ongemaskerde carnaval blijkt als gevolg te hebben dat men meer aandacht besteedt aan zijn kleding en minder zijn plezier zoekt op straat, maar meer in café's en in verenigingsverband⁴¹.

In 1928 vindt een groep Oeteldonk-vereerders dat er te weinig activiteiten plaats vinden. Er wordt een vergadering belegd met als resultaat de benoeming van een commissie van bijstand, die de belangen van de Oeteldonksche Club in de meest uitgebreide zin zal behartigen in samenwerking met de Raad van XI. Het is de bedoeling dat er een 'nieuw glanstijdperk' voor Oeteldonk zal aanbreken⁴². De commissie en de Raad van XI doen hun uiterste best om zoveel mogelijk de aandacht te vestigen op het naderende Oeteldonksche carnaval. De mensen uit de provincie worden opgewekt de a.s. carnavalsfeesten te bezoeken⁴³. Peer van den Muggenheuvel houdt zelfs een radio-praatje om te vertellen waar het dorp Oeteldonk ligt, hoe gezellig het er is en om iedereen uit te nodigen er het carnavalsfeest te komen vieren⁴⁴. De mensen geven gehoor aan de oproepen en komen in groten getale naar Oeteldonk. De aandacht van Nederland is op Oeteldonk gevestigd. En zoals bij ieder feest komen ook hier enkele ongeregelheden voor. Deze gebeurtenissen komen uitgebreid en in niet-correcte vorm in de landelijke dagbladen te staan⁴⁵. Een vechtpartij met mes wordt aangekon-

digd als moordaanslag en een verkeersongeluk wordt geacht te zijn veroorzaakt door het feit dat alle bij het ongeluk betrokken bestuurders dronken achter het stuur zaten. Deze aandacht van een groot deel van Nederland was niet de aandacht die Peer van den Muggenheuvel bedoelde. Juist door de actie van Peer en zijn aanprijzen van het gezellige Oeteldonk blijven de dagbladen ook na de carnavalsdagen over Oeteldonk schrijven. Het carnavalsfeest wordt opnieuw ter discussie gesteld.

De gemoederen over het carnavalsfeest van 1928 en zijn uitwassen zijn in Den Bosch zo hoog opgelopen, dat een bespreking in de gemeenteraad niet kan uitblijven. In mei 1928 worden vrijwel twee volle dagen aan dit onderwerp besteed⁴⁶. Het gemeenteraadslid Nivard, lid van de katholieke fractie, dient een voorstel in om het late sluitingsuur van café's tijdens de carnavalsdagen af te schaffen, optochten te verbieden en dansgelegenheden te beperken⁴⁷. De pastoors van 's-Hertogenbosch ondersteunen dit voorstel d.m.v. een adres aan de gemeenteraad. Kennelijk vinden sommigen dit een te gematigde houding, want de Wereldlijke Derde Orde verzoekt om afschaffing van carnaval en krijgt adhaesie-betuigingen van meer dan dertig besturen van katholieke en protestant-religieuze groeperingen⁴⁸. Belanghebbenden bij het carnaval daarentegen verzoeken de gemeenteraad de voorstellen van Nivard niet te steunen. De ondertekenaars van dit verzoek zijn de Nederlandsche Bond van Koffiehuis-, Restauranthouders en Slijters afd. Den Bosch, het bestuur van Sociëteit Casino en de NV Maatschappij tot exploitatie van café-restaurant Lohengrin⁴⁹.

Een verzoek het carnaval in onverkorte vorm te doen voortbestaan en de nodige medewerking te verlenen aan een ordelijk en aantrekkelijk verloop van de carnavalsviering wordt ingediend door een nieuw opgericht comité. De Oeteldonsche Club wilde protesteren tegen al hetgeen over carnaval in de kranten is geschreven, maar ze wilde niet nog meer de aandacht op zich vestigen dan al was gebeurd. Op een vergadering van de vereniging Bosch Belang⁵⁰ doet zij het voorstel dat Bosch Belang als neutraal college een protest-actie zal organiseren. Het bestuur van Bosch Belang is niet bereid tot een dergelijke actie, wel wordt er door de vergadering een motie aangenomen dat het een Bosch' belang wordt geacht dat carnaval blijft bestaan, omdat het een grote bron van inkomsten voor de stad betekent⁵¹. Omdat Bosch Belang niet tot actie bereid is en de Oeteldonsche Club buiten de gemeente-politiek wil blijven, wordt er een comité opgericht onder de naam Comité tot het Behoud van het Bossche Carnaval in Onverkorten Vorm⁵². Het comité staat onder voorzitterschap van E. van de Mortel, ex-voorzitter van de Oeteldonsche Club.

Het woord is aan de gemeenteraad om te beslissen of het carnaval moet worden afgeschaft, beperkt of in onverkorte vorm moet worden voortgezet. Na verschillende stemmingen blijkt dat het carnaval niet is afgeschaft, maar in belangrijke mate is beperkt. Er mag geen optocht worden gehouden. Dit impliceert ook het verbod van de intocht van Prins Amadei-

Optocht van de Oeteldonksche Club in 1894. Op de praalwagen is gezeten Z.K.H. Ching Chang Chung, keizer van China, omgeven door bedienden en soldaten.

houder, sigarenhandelaar, passementsfabrikant en kandidaat-notaris. Als in 1887 het bestuur uit elkaar gaat, wordt het in 1891 door een volledig nieuw bestuur opgevolgd. Dit tweede bestuur bestaat voornamelijk uit personen van aanzien, die gedeeltelijk aan elkaar verwant zijn. Voorzitter is C. Tilman, van de bankiersfirma V.A. van Rijckevorsel en T.J. Tilman⁵⁹, vice voorzitter is G. van Lanschot jr. van de bankiersfirma Van Lanschot⁶⁰.

Behalve afkomst en beroep is een tweede indicatie voor het elitaire karakter van de organisatie van de Oeteldonksche Club dat er, zowel bij het eerste als bij het tweede bestuur en hun opvolgers, een nauwe band bestaat met verschillende sociëteiten, in het bijzonder sociëteit Casino. Behalve het openbare gedeelte van de optocht worden er activiteiten georganiseerd die plaats vinden binnen de sociëteiten. Zo blijkt uit een kranteverslag in 1884 dat Prins Amadeiro door de president van Casino, Jhr. Mr. P. van Meeuwen, officieel ontvangen en toegesproken wordt⁶¹. In 1885 worden de president van Casino en twee andere bestuursleden van de sociëteit, wegens buitengewone verdiensten, in de lijfde van Prins Amadeiro opgenomen⁶². Dit is het begin van een jaarlijks weerkerend ritueel. De matinee van de Oeteldonksche Club voor leden en donateurs vindt plaats in sociëteit Unie⁶³. Ook sociëteit Zwarte Arend wordt jaarlijks door Prins Amadeiro bezocht om daar het glas champagne te heffen. Een andere band tussen de Oeteldonksche Club en de verschillende sociëteiten bestaat hierin dat bestuursleden van de Oeteldonksche Club tevens bestuurslid of werkend lid van één van de drie genoemde sociëteiten zijn.

Dat de organisatie van het openbare carnaval in de vorige eeuw in handen ligt van de plaatselijke elite is niet typerend voor 's-Hertogenbosch. Ook de bestuursleden van de carnavalsvereniging Jocus uit Venlo komen uit de gegoede burgerij⁶⁴, evenals de bestuursleden van de carnavalsvereniging Momus uit Maastricht⁶⁵. In Breda wordt een commissie ter veredeling van het carnavalsvermaak in het leven geroepen, waarvan de voorzitter een wethouder is, de vice-voorzitter een kolonel en waarin verder 'mannen van naam' zitting hebben⁶⁶.

De Oeteldonksche Club was niet de eerste en enige carnavalsvereniging in 's-Hertogenbosch, wel was zij de eerste stadscarnavalsvereniging. Vanaf het begin van haar bestaan heeft zij zich gepresenteerd als stadscarnavalsvereniging die leiding wil geven aan het carnaval in de stad Den Bosch. De overige carnavalsverenigingen zijn in tegenstelling tot de Oeteldonksche Club wijk- of café-gebonden en organiseren geen openbare feestelijkheden. In periodes waarin de Oeteldonksche Club haar activiteiten heeft beperkt, nemen deze wijkgebonden verenigingen de openbare programma-onderdelen, met name de optocht, voor hun rekening. Deze optochten, georganiseerd door wijkverenigingen, zijn volgens de kranteverslagen boers van opzet, maar origineel en zeer populair bij de bevolking. Omdat deze optochten geen pracht en praal vereisen, maar het 'leutige', hebben deze verenigingen i.t.t. de Oeteldonksche Club geen noemenswaardige finan-

ciële problemen. De Oeteldonksche Club staat met haar optochten, in vergelijking met de andere verenigingen verder van het volk. Het gevolg is dat de Oeteldonksche Club haar monopoliepositie die zij zich had verworven door uitdrukkelijk stadscarnavalsvereniging te zijn, dreigt te verliezen. De Oeteldonksche Club moet de rivaliteit als prikkel hebben gezien om verder te gaan, want telkens als zij zich min of meer uit de openbaarheid heeft teruggetrokken en een andere carnavalsvereniging populair wordt, verschijnt de Oeteldonksche Club weer in het openbaar met een nog mooiere optocht dan voorheen. Ook worden er in deze situatie activiteiten ontplooid, waarbij in het openbaar de samenwerking wordt getoond met de populaire andere vereniging. Enkele van deze verenigingen verdwijnen na 1 à 2 jaar samenwerking met de Oeteldonksche Club van het toneel. Uit toespraken, tijdens deze samenwerking gehouden, blijkt dat de Oeteldonksche Club erkenning wil als hoofd van het Bossche carnaval, ook al heeft ze een paar jaar niets of weinig van zich laten horen.

Uit een tiental interviews die ik in verschillende steden met bestuursleden van zowel wijk- als stadscarnavalsverenigingen heb gehad, blijkt dat deze rivaliteit tussen de verschillende soorten verenigingen ook elders bestond en nog steeds bestaat. Tegenwoordig is het de gegoede middenklasser die d.m.v. een stadscarnavalsvereniging de lakens uit wil delen. De eisen die aan een kandidaat-bestuurslid van een stadscarnavalsvereniging worden gesteld, zijn aanzienlijk zwaarder dan die aan een kandidaat-bestuurslid van een wijkcarnavalsvereniging. Orde, netheid, gepast gedrag en representatie zijn sleutelbegrippen voor een stadscarnavalsvereniging. Deze begrippen zijn niet onbekend bij een wijkcarnavalsvereniging, maar er wordt minder prioriteit aan gegeven. Samengevat komen de grieven van de verschillende verenigingen er op neer dat de wijkcarnavalsvereniging vindt dat de leden van de stadscarnavalsvereniging geen feest kunnen vieren, omdat alles volgens regels moet en omgekeerd geldt dat mensen van de wijkcarnavalsvereniging wordt verweten dat ze de grenzen van het spel niet kennen⁶⁷.

Door het voorstel en de daaraan verbonden voorwaarden van het Bossche College van B & W in 1936 een optocht-commissie samen te stellen, wordt de Oeteldonksche Club van de zware taak, om jaarlijks een optocht van niveau te organiseren, ontheven. De Oeteldonksche Club kan door samenwerking met de optochtcommissie Jeroen Bosch weer de oude elitaire positie innemen. Zowel Jeroen Bosch als de Oeteldonksche Club hebben idealen die niet overeenstemmen met de idealen van de overige carnavalsverenigingen. Men vraagt zich af of het Oeteldonks karakter nog wel is te vinden in de optocht zoals die wordt voorgesteld door Jeroen Bosch. Er wordt gepleit voor een geleidelijke overgang naar de optocht onder leiding van Jeroen Bosch, om de carnavalsgeest te bewaren. Jeroen Bosch en de Oeteldonksche Club daarentegen vinden dat de carnavalsgedachte die uit de optocht spreekt, meer zal moeten zijn dan iets specifiek

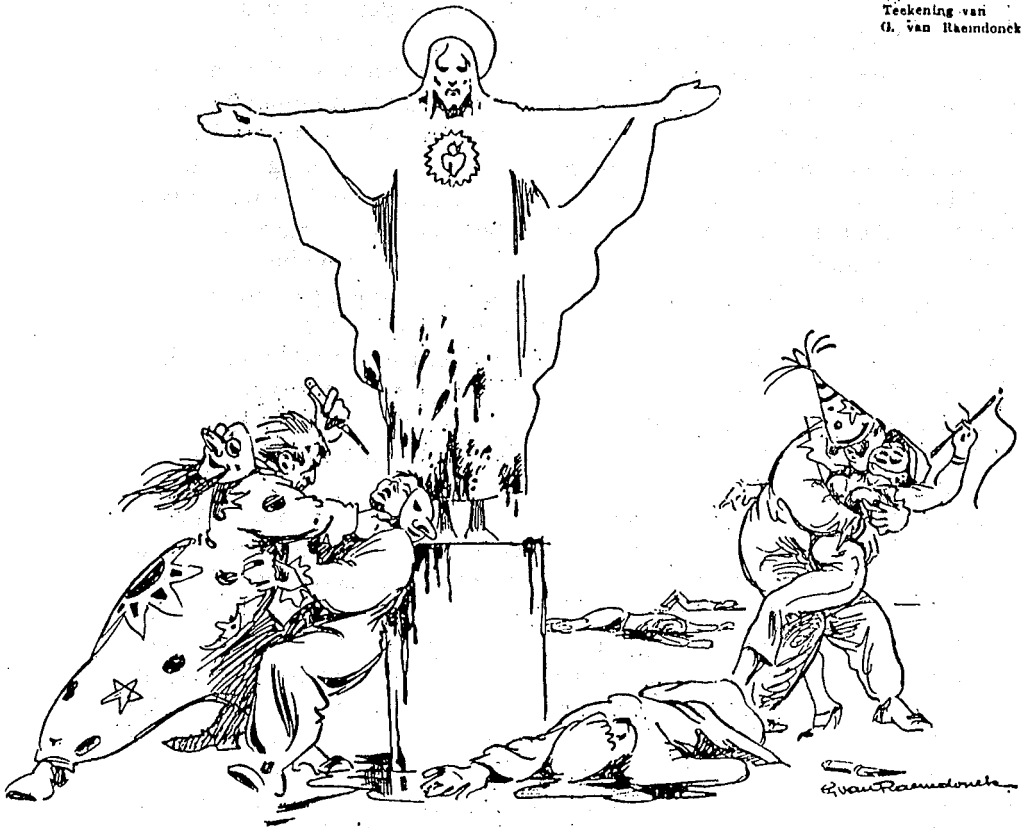
Bosch', er moet een grote lijn te ontdekken zijn die zich zelfs niet bepaalt tot iets provinciaals⁶⁸.

Liberaal/conservatief

M.b.t. de organisatie van het carnaval valt er binnen de elite-groep duidelijk een aantal sub-groepen te onderscheiden. Het kenmerkende van de genoemde sociëteiten is namelijk niet alleen dat ze elitair zijn, ze staan eveneens bekend om de liberaal-katholieke gezindheid van de leden⁶⁹. Deze liberale gezindheid is niet alleen bij de organisatoren te vinden, ook de voor- en tegenstanders van de carnavalsviering zijn op basis hiervan in te delen.

Het Karnaval in het Zuiden...

Teekening van
G. van Raemdonck

... wordt op de gebruikelijke wijze gevierd!

De Notenkraaker, 25 februari 1928

Het liberale dagblad de Provinciale Noordbrabantse en 's-Hertogenbossche Courant (PNHC) is jarenlang de enige krant die zowel redactioneel als d.m.v. ingezonden brieven lovend schrijft over de activiteiten van de Oeteldonksche Club. Als in 1888 de Oeteldonksche Club verstek laat gaan, komt er in de rubriek ingezonden brieven van de PNHC een discussie op gang over de wenselijkheid en de noodzaak om de Oeteldonksche Club te laten voortbestaan. Er komen zelfs suggesties over de wijze waarop het carnaval georganiseerd zou moeten worden⁷⁰. Verschillende katholieke verenigingen zenden ingezonden brieven naar de PNHC, zodra deze verslag doet van de Oeteldonksche activiteiten, om te melden hoe gezellig hun vastenavonden zijn. Er wordt verslag gedaan van 'luimig tooneel' of vrolijke muziekkavonden. Deze wijze van vastenavondviering bestond al veel langer, maar nu het openbare carnaval zo'n aandacht krijgt, willen de katholieke verenigingen niet achterblijven en erop wijzen hoe er ook plezier gemaakt kan worden zonder het gevaar van uitpattingen. De ingezonden brieven van uitgesproken tegenstanders van het carnaval zijn te vinden in het conservatieve dagblad de Noordbrabanter.

Als in 1928 de carnavalsviering in Den Bosch in negatieve zin in de publiciteit komt, dan zijn het de katholieke bladen die de verslaggeving doen⁷¹. Zij maken zich bezorgd over de goede naam en eer van het katholicisme. Katholieke Bosschenaren worden opgeroepen de smet van hun stad te verwijderen. 'De niet katholieken met Prins Carnaval aan het hoofd⁷² zijn zeker erg gesticht geweest in het gedrag van hun katholieke medeburgers. Arme stad, die zoo in opspraak wordt gebracht door uw Carnaval! Katholiek Den Bosch, (. . .), sta op, neem de bezem ter hand en veeg het vuil weg, dat uw historie en uw cultuur onteert en uw Katholiciteit in de oogen van heel Nederland neerhaalt'⁷³. Als de Notekraker, het satirische weekblad van de SDAP, een spotprent plaatst van het Bossche carnaval⁷⁴, dan is dat voor de directeur van het conservatieve Bossche dagblad het Huisgezin, het katholieke gemeenteraadslid Thijssen, aanleiding om een negatief artikel over het carnaval te schrijven. Hij meent dat de negatieve landelijke pers is verdiend en dat carnaval niet veredeld kan worden; men zou moeten afzien van het carnavalsfeest⁷⁵. Dit artikel brengt een stroom van ingezonden brieven in het Huisgezin op gang, die minstens een maand zal duren. Men is het er over eens dat het carnavalsfeest slecht is en dat het afgeschaft dient te worden. De socialistische fractieleider in de gemeenteraad wordt door een lid van de katholieke fractie aangevallen over de houding van de SDAP, die wordt verweten door de spotprent in de Notekraker de godsdienstig-zedelijke gevoelens van de roomse bevolking aan te randen. De SDAP-leden worden onoprecht genoemd, omdat o.a. door hun stemgedrag in 1919 het carnaval in Den Bosch weer werd mogelijk gemaakt, terwijl zij door nu te zwijgen eraan meewerken dat het carnaval voor politieke propaganda wordt misbruikt⁷⁶. De SDAP-fractieleider reageert als volgt: 'Gij moet U (. . .) wenden tot Uw geloofsgenoten mitsgaders Uw eigen pers, die dit

onzedelijkheidsballetje om wille der politiek hebben opgeworpen⁷⁷. In de gemeenteraad zijn het tot 1940 de leden van de katholieke fractie die verschillende pogingen ondernemen om het carnaval afgeschaft te krijgen of te beperken, of die weigeren hun medewerking te verlenen aan de opheffing van de beperkende maatregelen inzake de carnavalsviering. Het omgekeerde geldt eveneens. Voorstellen die strekken tot opheffing van de beperkende maatregelen zijn nooit afkomstig van een lid van de katholieke fractie.

Argumenten van voor- en tegenstanders

Met de opleving van de carnavalsviering in het midden van de vorige eeuw nemen ook de bezwaren van de tegenstanders toe. Een deel van de burgerij begint zich te ergeren aan het jaarlijks terugkerende openbare carnaval. Het in deze dagen niet meer op straat kunnen lopen zonder aangesproken te worden door een gemaskerde, of hossende, joelende en dronken mensen tegen te komen, wekt in toenemende mate de ergernis op. Als er pogingen tot veredeling van het carnaval worden ondernomen en de overheid beperkende maatregelen uitvaardigt, laten de tegenstanders steeds minder van zich horen. Dit betekent niet dat zij het eens zijn met de gang van zaken, want zodra er zich een algemene crisissituatie voordoet, worden er weer pogingen ondernomen het carnaval tijdelijk of voor altijd afgeschaft te krijgen. Situaties die hiervoor worden aangegrepen zijn de oorlog van '14-'18, de overstroming in 1926 in Zuid-Nederland, de periode van de economische recessie. Voorstanders van het georganiseerde carnaval blijven dit verdedigen. De strijd tussen voor- en tegenstanders spitst zich langzamerhand steeds meer toe op het materieel en moreel belang van de stad.

De katholieke tegenstanders vinden het feest heidens, niet passend bij de roomse cultuur. Zij maken duidelijk dat zij geen bezwaar hebben tegen feesten, maar tegen carnaval, omdat dit het katholicisme in diskrediet brengt. Het raadslid A. Houtman, lid van de lijst Scheffers⁷⁸, doet in 1920 het voorstel een ongemaskerd carnaval zonder sterke drank in te voeren. Hierbij spreekt hij de hoop uit dat niemand zijn oprechte katholieke gezindheid in twijfel zal trekken. Hij verdedigt zich met de woorden: 'Ook een goed katholiek kan carnaval vieren'⁷⁹. Deze houding heeft hij later betreurd, in de volgende discussies zal hij tegenstander blijken te zijn. Het lid van de katholieke fractie Thijssen stelt echter: 'Carnaval en Roomsche Cultuur gaan niet samen'⁸⁰. Thijssen schrijft in zijn dagblad het Huisgezin, na het aannemen van het voorstel Houtman: 'Een groot gedeelte der burgerij, en niet het slechtste, zal dit besluit betreuren, dat onze stad tot een bespotting maakt in den lande, dat de kans, die onze stad had om onder de zustersteden van het Zuiden eenmaal een bevoorrechte positie in te nemen,

niet zal vergrooten, integendeel⁸¹. Voorstanders van het georganiseerde carnaval menen dat de carnavalskwestie in 1928 tot een politieke kwestie binnen de katholieke fractie is uitgegroeid. Er wordt verondersteld dat een verdeeldheid binnen de fractie aanleiding geeft tot het braver, zoeter en makker maken van de Bosschenaar en tot het uitroeien van het geslacht Oeteldonk⁸². Anderen menen dat de malaise niet moet worden gebruikt om het carnaval af te schaffen, maar dat juist nu het geld moet rollen⁸³.

In een verslag van een vergadering van de Oeteldonksche Club wijst de Raad van XI op het grote belang om de Oeteldonksche Club financieel te steunen, omdat de verbazende toeloop van vreemdelingen een ongetwijfeld stadsbelang moet worden geacht⁸⁴. Als na de moeilijkheden in 1928 het carnaval dreigt afgeschaft te worden, meent de Oeteldonksche Club dat deze hetze een tegenactie noodzakelijk maakt, omdat er tijdens de carnavalsdagen een omzetbedrag van f 200.000,- wordt bereikt, dat na afschaffing van het carnaval naar andere plaatsen en zelfs naar het buitenland zal verdwijnen⁸⁵. Voorstanders blijven wijzen op de grote materiële voordelen die veel inwoners van de stad hebben bij het carnavalsfeest.

Geestelijkheid

Gelovige katholieken vinden het carnavalsfeest heidens en niet passend bij de roomse cultuur. Hoe is de houding van de geestelijkheid in deze zaak? We hebben al gezien dat Mgr. Godschalk zich in 1881 actief opstelt tegen de carnavalsviering door het instellen van het veertiguren-gebed. Tot de jaren twintig van deze eeuw heeft de geestelijkheid zich tamelijk passief opgesteld, maar ten tijde van de algemene recessie worden er acties ondernomen om het carnaval af te schaffen of te beperken. Als in 1928 de carnavalsviering in Den Bosch negatieve publiciteit krijgt, voelt de geestelijkheid zich geroepen haar mening kenbaar te maken. De zondag na carnaval worden er namens de pastoors van 's-Hertogenbosch vanaf de kansel een verklaring afgelegd, waarin de pastoors de scherpste afkeuring uitspreken⁸⁶. Vervolgens vragen de pastoors in een adres aan de gemeenteraad het voorstel van de katholieke fractie tot beperking van de carnavalsviering te willen steunen⁸⁷. Raadsleden die niet tot de katholieke fractie behoren wantrouwen de motieven van de geestelijkheid en zoeken achter het adres een principiële stellingname tegen de carnavalsviering. Zij veronderstellen dat de geestelijkheid gebruik maakt van de gelegenheid en vragen zich dan ook af waarom de geestelijkheid juist nu een verzoek tot beperking indient en niet tien of twintig jaar eerder⁸⁸.

Het is niet alleen een kwestie van negatieve publiciteit waardoor de geestelijkheid zich gedrongen zou voelen haar mening te uiten, zoals wordt verondersteld door een lid van de katholieke fractie⁸⁹, want ook in andere steden gaat de geestelijkheid zich in deze periode met de carnavalsviering

bemoeien. In Sittard wordt in 1926, naar aanleiding van een herderlijk schrijven van de aartsbisschop en de bisschoppen van Nederland, het veertiguren-gebed ingesteld⁹⁰. En in 1931 verzoekt de geestelijkheid in Sittard de gemeenteraad om een maskerade-verbod⁹¹. Ook in Bergen op Zoom komt er kritiek van de zijde van de geestelijkheid en worden er pogingen door haar ondernomen het carnavalsfeest afgeschaft te krijgen⁹². De Maas- & Roerbode, het Roermondse dagblad, heeft een wekelijkse rubriek genaamd Christoffel, waarin de geestelijkheid zich tot het publiek richt. In de jaren twintig en dertig wordt jaarlijks in deze rubriek aandacht aan de carnavalsviering besteed, waarbij de lezer gewezen wordt op het feit dat het carnaval helemaal geen bestaansreden heeft, omdat het feest heidens is van oorsprong en omdat het in de huidige vorm niets meer met de vasten heeft te maken. De tijd wordt ernstig genoeg genoemd; daarin passen deze driedaagse dwaasheden niet meer. Er wordt stelling genomen tegen de carnavalsviering, d.w.z. tegen de drink-, dans- en hospartijen. 'We zijn geen groep onbeschaafde negers en negerinnen tijdens een afgodsfeest'⁹³. Zowel de heidense oorsprong van het feest als de slechte economische omstandigheden van het moment, worden door de tegenstanders in het algemeen gebruikt om het enthousiasme voor het feest te temperen.

Overheid

Een punt van discussie in de gemeenteraad is de vraag in hoeverre de overheid verantwoordelijk is voor het geestelijk welzijn van zijn burgers en welke beginselen daaraan ten grondslag moeten liggen. De katholieke fractie is het er over eens dat de overheid behoort in te grijpen. De overheid dient de mensen te helpen om door wetgeving en door eigen werkzaamheid hun eeuwige en tijdelijke heil te bereiken⁹⁴. 'De groote vraag is dus mijns inziens niet, zullen we ingrijpen – hierover kan moeilijk oneenigheid bestaan – maar hoe zullen we ingrijpen?'⁹⁵ De leden van de SDAP en de Vrijzinnig Democraten menen dat de Nederlandse wetgeving ten grondslag moet liggen aan de handhaving van de openbare orde en niet de invloed van een katholieke raadsmeerderheid⁹⁶. De liberaal-katholieken staan afwijzend tegenover een overheid die als zedenmeester optreedt. Hun visie is dat een puriteinse levenshouding schadelijk is voor de economische belangen van de stad.

De overheid bemoeit zich in eerste instantie uitsluitend met de handhaving van de openbare orde tijdens de carnavalsdagen. In 1883 kondigt zij na een herhaald verzoek een gedeeltelijk maskerade-verbod af en een verbod anderen in het openbaar lastig te vallen. Overeenkomstig de Staatswet van 9 mei 1890 wordt in 1894 plaatselijk het verbod afgekondigd in het openbaar wapens te dragen⁹⁷. De Algemene Politieverordening, die in 1900 geheel wordt vernieuwd, is met betrekking tot de carnavalsviering beduidend

strenger dan voorheen. Op carnavalszondag is het verboden vóór 4 uur 's middags gemaskerd of verkleed in het openbaar te verschijnen. Menners, berijders of geleiders van paarden, voertuigen en rijwielen mogen nimmer gemaskerd zijn. Verkleed te verschijnen als persoon van de andere sekse, als geestelijke, als lid van een geestelijke orde of als bedienaar van enige godsdienst is eveneens verboden⁹⁸.

Behalve de handhaving van de openbare orde voelt de overheid zich niet betrokken bij de carnavalsviering. Haar wordt zelfs een lakse houding verweten, wanneer het eerste bestuur van de Oeteldonksche Club in 1887 het bijltje erbij neerlegt⁹⁹. Bij hoge uitzondering wordt in 1891 een subsidie toegekend voor de te houden carnavalsoptocht. De houding van de overheid kan gekenmerkt worden als een passieve. Ook bij pogingen het carnavalsfeest afgeschaft te krijgen of te beperken stelt zij zich niet actief op. B & W adviseren de gemeenteraadsleden in dergelijke gevallen negatief op deze voorstellen te reageren. Dit advies wordt niet gegeven met een economisch oogmerk, maar is zuiver gebaseerd op de gedachte dat er geen verbod moet worden uitgevaardigd dat niet wordt nageleefd. 'Stem zoo, dat gij mij geen voorschriften opdringt, die ik niet kan handhaven' (burgemeester)¹⁰⁰.

Tot 1936 blijft de houding van de overheid gekenmerkt door haar afzijdigheid, maar in 1936 komen B & W met het voorstel het carnavalsfeest in sterk gereguleerde vorm weer toe te staan. Dit is de eerste actieve daad m.b.t. de carnavalsviering. Een belangrijke reden voor het voorstel van B & W is dat de Bosschenaren carnaval willen vieren en naar de omliggende steden of naar Duitsland gaan om daar te feesten. De carnavalsviering is in Duitsland sinds 1928 weer toegestaan en vormt een behoorlijke concurrentie voor de feesten in Nederland. In 1935 wordt in de gemeenteraad gewezen op het feit dat Bergen op Zoom circulaires in Den Bosch uitdeelt om de mensen erop te attenderen dat men voor *f* 1,89 retour carnaval kan komen vieren¹⁰¹. In dezelfde raadsvergadering wijst een ander op advertenties in het katholieke dagblad de Tijd, waarin Duisburg, Keulen en Düsseldorf hun carnavalsfeesten aanprijzen. 't Is juist alsof wij in het buitenland moeten gaan feesten. Als zóó de Katholieke bladen meedoen, dan meent spr., dat hier ook wat moet gebeuren om de Bosschenaars hier te houden, om vreemdelingen te trekken'¹⁰².

De katholieke fractie blijft in 1935 nog op het standpunt staan dat hogere belangen zwaarder wegen dan materiële¹⁰³. Als de burgemeester zich echter persoonlijk met de organisatie van het carnaval gaat bemoeien en zeer sterk de nadruk legt op het beschaafde milieu waarbinnen het feest moet plaats vinden, is een meerderheid van de fractie bereid haar medewerking aan de proef te verlenen. Om het feest zo'n groot mogelijke kans van slagen te geven, is het personeel van de gemeentelijke instellingen op carnavalsmaandag vrij. B & W verzoeken scholen en fabrieken hetzelfde te doen¹⁰⁴. Niet alleen in Den Bosch wordt de carnavalsviering geactiveerd. In Sittard

wordt het Carnavalscomité 36/37 opgericht, waarin o.a. een wethouder zitting heeft¹⁰⁵. Venlo heeft in 1935 voor het eerst sinds 38 jaar weer een optocht en in Roermond begint in 1936 het stadscarnaval. De burgemeester van Zutphen verzoekt in 1935 gebruik te mogen maken van Prins Amadeiro en de Raad van XI¹⁰⁶. De federatie van carnavalsverenigingen in Limburg wordt in 1936 opgericht en in 1937 vindt het eerste internationale carnavalscongres in München plaats. Nationaal zowel als internationaal komt de carnavalsviering in de jaren dertig weer tot bloei. De middenstand bevestigt haar economische belangen bij het feest. Zo wordt bijvoorbeeld bij de reorganisatie van het bestuur van de Oeteldonksche Club in 1936 de R.K. Winkeliers- en Middenstandsvereniging vertegenwoordigd¹⁰⁷. In het Carnavalscomité 36/37 in Sittard heeft eveneens een afvaardiging van de middenstand zitting en in Venlo wordt de carnavalsvereniging Jocus in 1936 opnieuw opgericht, op initiatief van de plaatselijke VVV¹⁰⁸.

Veredeling en vreemdeling (verklarende samenvatting)

In het midden van de vorige eeuw komen zowel het straatcarnaval als het sociëteitscarnaval tot nieuw leven. Het sociëteitscarnaval is het carnaval van de elite dat binnen vier muren plaats vindt; hiertegen wordt niet geageerd. Het straatcarnaval is het carnaval van het volk dat zich voornamelijk in de openbaarheid afspeelt en dat weerstand oproept. Het zijn met name de gelovig-katholieken die zich keren tegen het straatcarnaval. Men vindt het feest heidens, maar wat het meest ergert is het aanstootgevend gedrag. Het ruwe vermaak, de geldverspilling en het drankmisbruik moeten worden tegengegaan door dergelijke feesten af te schaffen of in sterke mate te beperken. Een beter vermaak zonder excessen is een muziek- of toneelvoorstelling. Het volk behoort zedelijk en godsdienstig opgevoed te worden. De liberaal-katholieken daarentegen vinden dat het volk recht heeft op zijn eigen feest. Zij zijn bereid het feest in betere banen te leiden, zodat er minder aanstoot aan genomen zal worden.

In de jaren zestig van de vorige eeuw begint er een tegenstroming tegen de liberaal-katholieken op gang te komen. Na het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie treedt er binnen de katholieke groepering een verrechtsing op¹⁰⁹. In deze tijd van verrechtsing is het uitbundige carnavalsfeest uit den boze, enerzijds omdat het de mensen in verzoeking brengt, anderzijds omdat de protestanten er aanstoot aan nemen, waardoor het katholieke geloof in diskrediet wordt gebracht.

De elite-groep die zich met het georganiseerde carnaval bezig houdt, heeft als eerste doelstelling de veredeling van het feest. Al snel merken ze dat een veredeld carnaval een attractie vormt voor vreemdelingen. De doelstellingen: veredeling van het feest en het trekken van vreemdelingen zijn na een paar jaar niet meer los van elkaar te zien. Afhankelijk van de situatie

wordt of de ene doelstelling of de andere benadrukt. In tijden dat het feest goed verloopt besteedt men extra aandacht aan vreemdelingen, komen er excessen door een te grote toevloed aan mensen van buiten dan is veredeling weer het eerste vereiste. In de tijd van de economische recessie moeten beide aspecten worden benadrukt. Uit de rechts-katholieke en nu ook protestantse hoek, komen hernieuwde verzoeken om afschaffing van het feest. De aanvallen gelden nog steeds het drankmisbruik, de geldverspilling en het ruwe vermaak. Het feest heet niet meer in deze tijd te passen. Daarentegen valt het economisch belang van het feest niet meer te ontkennen. Het carnavalsfeest wordt een stadsbelang, waarvan de organisatie zelfs niet meer aan een stadscarnavalsvereniging kan worden overgelaten. Dit is het moment dat de gemeentelijke overheid zich met het feest gaat bemoeien. In eerste instantie heeft zij zich van het feest gedistantieerd, haar enige taak bestond uit het handhaven van de openbare orde. In de economisch slechte tijd van de jaren dertig stelt zij zich actief op en geeft het carnavalsfeest een nieuwe impuls. Als de overheid stappen onderneemt om het feest te reguleren en te controleren neemt de weerstand van de tegenstanders af en kan ook een goed katholiek carnaval vieren.

Zusammenfassung

Im Jahre 1882 wird in Herzogenbusch ein Stadtkarnevalverein gegründet. Die Initiatoren und Vorstandsmitglieder des Vereins kennzeichnen sich durch ihre liberale Lebenshaltung und hohe soziale Stellung. Der Widerstand, auf den der neue Verein stösst, kommt von rechkatholischen Kreisen. Die Gegner des Festes halten es für heidnisch und nicht passend zu der katholischen Kultur. Zwischen 1917 und 1937 ist die Karnevalsfeier ein jährlich wiederkehrendes Thema auf der Tagesordnung der Gemeinderatsitzung. In 1917 wird der Vorschlag der katholischen Fraktion, die Karnevalsfeier nach dem Krieg abzuschaffen, angenommen. Der Streit zwischen Verteidigern und Gegnern des Karnevals wird dann so heftig, dass er sogar in mehreren Gemeinderatswahlen eine Rolle spielt. Als der Bürgermeister 1936 aus wirtschaftlichen Gründen selbst in die Organisation der Karnevalsfeier eingreift, ist die katholische Fraktion bereit, daran mitzuwirken. Die Karnevalsfeier wird institutionalisiert nach einem Streit von gut 50 Jahren zwischen Befürwortern und Gegnern.

- ¹ Voe-jagen betekent fooi-jagen, waarna uitbundig bier wordt gedronken; zie D.J. van der Ven, *Carnavalsboek van Nederland*. Leiden [1941], p. 60.
- ² *Vastelaovend in Zitterd door de jaore haer*. Sittard 1980, p. 12.
- ³ Vanwesenbeeck, C., *De Bergse Vastenavond vóór 1940*. Bergen op Zoom 1983, p. 21-24.
- ⁴ Werdmöller, H., *Karnaval anders gezien*. In: *Volkskundig Bulletin* 5 (1979), p.4.
- ⁵ *Vastelaovend in Zitterd*, p. 14.
- ⁶ Banden interviews aanwezig op het P.J. Meertens-Instituut.
- ⁷ Sicking, J., *Geschiedvervalsing*. In: *Brabants Heem* 9 (1957) p. 114-115. Notulen gemeenteraadsvergadering 3-5-1917, p. 15.
- ⁸ Sasse van Ysselt, Jhr.Mr.A.O., *110-jarig bestaan Sociëteit Casino*. 's-Hertogenbosch 1928, p. 27.
- ⁹ Notulen gemeenteraadsvergadering, 3-5-1917, p. 24.
- ¹⁰ Sicking, J., *Bestuursperiode Mgr. Godschalk*. In: *Brabants Heem* 24 (1972) p. 106-111.
- ¹¹ Franssen, J.J.M., *De Bossche arbeider in zijn werk- en leefmilieu*. Tilburg 1976, p. 108, 123 e.v., 261, 269.
- ¹² Wouters, Th.A., *Van bedeling naar verheffing*. Tilburg 1968, p. 445.
- ¹³ Het drankgebruik neemt in deze tijd sterk toe. In het jaarlijkse politieverslag wordt het aantal personen vermeld dat per jaar ter ontzuivering in verzekerde bewaring wordt gesteld. Vanaf 1870 tot 1900 zijn dat de volgende aantallen personen:
1870 - 96	1876 - 231	1882 - 502	1888 - 511	1894 - 444
1871 - 138	1877 - 282	1883 - 481	1889 - 427	1895 - 686
1872 - 168	1878 - 278	1884 - 440	1890 - 430	1896 - 574
1873 - 138	1879 - 296	1885 - 547	1891 - 431	1897 - 441
1874 - 169	1880 - 370	1886 - 561	1892 - 383	1898 - 486
1875 - 187	1881 - 380	1887 - 592	1893 - 311	1899 - 528
- De getallen hebben betrekking op het gehele jaar en niet uitsluitend op de carnavalsperiode; toch wordt duidelijk dat of het drankgebruik toeneemt, of men strenger optreedt. Het hoge aantal in 1895 wordt in het rapport verklaard door het groter plichtsbef van de politie-ambtenaren. In 1881 wordt de landelijke wet Alcoholmisbruik van kracht. Bron: Gemeente-archief, politie-brievenboek.
- ¹⁴ Notulen gemeenteraadsvergadering 7-2-1874, p. 12-13.
- ¹⁵ Notulen gemeenteraadsvergadering Tilburg, 19-9-1865.
- ¹⁶ Sicking, J., *De Bestuursperiode van Mgr. Godschalk*. In: *Brabants Heem* 24 (1972) p. 111.
- ¹⁷ Godschalk, A. *Collectio epistolarum pastoralium*. Gestel St. Michaelis 1889, p. 187-189.
- ¹⁸ Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbossche Courant (in het vervolg PNHG) 18-2-1882.
- ¹⁹ Sicking, J., *Bestuursperiode*. Noord-Brabantsch Dagblad 12-3-1928: 'Noch in Keulen, Noch in München, noch in Nizza zijn ze ooit op de gedachte gekomen, om hun carnaval als smaad naar den dorpshoek- en familieverhoudingen van een zetelend bisschop te noemen. Die eer is Den Bosch voorbehouden. Aan deze feestviering zit de blijvende beleediging van Mgr. Godschalk z.g. vast.'
- ²⁰ Duinkerken, A. v., *Verdediging van carnaval*. Utrecht 1928, p. 38.
- ²¹ *Vastelaovend in Zitterd*, p. 22.
- ²² PNHG 30-9-1882.
- ²³ Subsidie-aanvraag Oeteldonksche Club, 17-11-1884.

- 24 Notulen gemeenteraadsvergadering 19-1-1883.
- 25 PNHC 27-1-1883.
- 26 PNHC 23-1-1884.
- 27 Brief 17-11-1884.
- 28 PNHC 13-1-1885.
- 29 PNHC 1-2-1883.
- 30 PNHC 19-2-1887.
- 31 Werdmölder, H., *a.w.* p. 5.
- 32 *Vastelaovend in Zitterd*, p. 22.
- 33 Notulen gemeenteraadsvergadering 15-3-1917, p. 3-7.
- 34 Pre-advies B&W d.d. 18-1-1917.
- 35 Notulen gemeenteraadsvergadering 3-5-1917, p. 31.
- 36 Gemeente-archief, politiedossiers/brievenboek, 11-11-1908.
- 37 PNHC 3-3-1919; Telegraaf 3-3-1919; Huisgezin 3-3-1919.
- 38 Zetelverdeling na de gemeenteraadsverkiezingen 1919:
Katholieke Kiesvereniging 11, Lijst Scheffers 4, Lijst van Liempt 1, Vrijzinnig Democraten 1, ARP + CHU 1, SDAP 3, Socialistische Partij 3.
Zetelverdeling voor mei 1919:
Katholieke Kiesvereniging 21, andersdenkenden 2.
De lijsten Scheffers en Van Liempt zijn liberale afsplitsingen van de Katholieke Kiesvereniging.
- 39 Notulen gemeenteraadsvergadering 2-2-1920, p. 35.
- 40 Notulen gemeenteraadsvergadering 23-1-1922, p. 10-28.
- 41 PNHC 27-1-1926. Verslag gemeenteraadsvergadering.
- 42 Huisgezin 17-1-1928.
- 43 PNHC 15-2-1928, advertentie.
- 44 PNHC 15-2-1928, verslag.
- 45 PNHC verslag 22-2-1928; Telegraaf 22-2-1928; Maasbode 22-2-1928; Centrum 21-2-1928.
- 46 Notulen gemeenteraadsvergadering 15 en 16-5-1928.
- 47 Notulen gemeenteraadsvergadering 15-5-1928, punt 2B.
- 48 Notulen gemeenteraadsvergadering 2-5-1928; 15-5-1928; 27-3-1928.
- 49 Notulen gemeenteraadsvergadering 15-5-1928, punt E, H, en I.
- 50 De vereniging Bosch Belang is opgericht in 1900 met als doelstelling het vreemdelingenverkeer en alles wat daarmee samengaat te bevorderen. Verenigingen of stichtingen die in het algemeen belang werkzaam zijn wil zij steunen en de welvaart van Den Bosch wil zij bevorderen door het organiseren van feesten, het houden van tentoonstellingen e.d. (brief aan B&W, Gemeente-archief (niet gedateerd)).
- 51 Huisgezin 31-3-1928, 2-4-1928.
- 52 Huisgezin 16-5-1928.
- 53 PNHC 28-2-1933.
- 54 PNHC 28-2-1933.
- 55 PNHC 12-2-1934 en 4-3-1935.
- 56 Notulen gemeenteraadsvergadering 3-9-1935, p. 242-251.
- 57 Huisgezin 9-2-1937.

- 58 Roessel, N. van, voorwoord *Oeteldonksche Club 99 jaar. 's-Hertogenbosch 1981*, p. 11. Gemeentelijk Adresboek 1882-1883.
- 59 Govers, F.G.G., *Het Geslacht en de Firma F. van Lanschot 1737-1901*. Tilburg 1972, p. 202.
- 60 Govers, F.G.G., *a.w.*, p. 267.
- 61 PNHC 28-2-1884.
- 62 PNHC 19-2-1885.
- 63 PNHC 28-2-1884.
- 64 Werdmölder, H., *a.w.* p. 6.
- 65 *Carnaval in Limburg*, Maastricht 1951, p. 7.
- 66 PNHC 7-2-1889.
- 67 Banden interviews aanwezig op het P.J. Meertens-Instituut.
- 68 Huisgezin 27-1-1937.
- 69 Franssen, J.J.M., *a.w.* p. 15.
- 70 PNHC 7-2-1889.
- 71 Maasbode 26-2-1928; Centrum 22-2-1928; Maasbode 25-2-1928; Huisgezin 28-2-1928.
- 72 In een interview met een lid van de Oeteldonksche Club werd mij meegedeeld dat het traditie is dat Prins Amadeiro protestant is en niet in 's-Hertogenbosch woont.
- 73 Maasbode 26-2-1928.
- 74 Notekraker 25-2-1928.
- 75 Huisgezin 2-3-1928.
- 76 Notulen gemeenteraadsvergadering 15-5-1928, p. 25.
- 77 Notulen gemeenteraadsvergadering 16-5-1938, p. 3, 4.
- 78 De lijst Scheffers is een afsplitsing van de Katholieke Kiesvereniging en wordt door deze als liberaal conservatief bestempeld, waarbij liberaal wordt gelijk gesteld aan beginselloos. Bron: Gemeente-archief, Verkiezingen map 324 III.
- 79 Notulen gemeenteraadsvergadering 2-2-1920, p. 6-8.
- 80 Notulen gemeenteraadsvergadering 16-5-1928, p. 29-31.
- 81 Huisgezin 3-2-1920.
- 82 Notulen gemeenteraadsvergadering 15-5-1928, p. 56 en 16-5-1928, p. 38-40.
- 83 Notulen gemeenteraadsvergadering 11-12-1931, p. 1079-1086.
- 84 PNHC 12-1-1914.
- 85 PNHC 15-5-1928.
- 86 Huisgezin 5-3-1928.
- 87 Notulen gemeenteraadsvergadering 15-5-1928, punt 2B.
- 88 Notulen gemeenteraadsvergadering 16-5-1928, p. 38.
- 89 Notulen gemeenteraadsvergadering 15-6-1929, p. 20.
- 90 *Vastelaovend in Zitterd*, p. 78.
- 91 *Vastelaovend in Zitterd*, p. 87.
- 92 Vanwesenbeeck, *a.w.* p. 41-52.
- 93 Christoffel, *Maas- & Roerbode*, 9-2-1929.

- ⁹⁴ Notulen gemeenteraadsvergadering 16-5-1928, p. 23-26.
- ⁹⁵ Notulen gemeenteraadsvergadering 15-5-1928, p. 30.
- ⁹⁶ Notulen gemeenteraadsvergadering 16-5-1928, p. 6 en 15-5-1928, p. 56.
- ⁹⁷ PNHC 1-2-1894.
- ⁹⁸ PNHC 26-2-1900.
- ⁹⁹ PNHC 7-2-1889.
- ¹⁰⁰ Huisgezin 25-1-1922; Notulen gemeenteraadsvergadering 23-1-1922.
- ¹⁰¹ Notulen gemeenteraadsvergadering 27-2-1935, p. 62-69.
- ¹⁰² Tijd 1-2-1935, 22-2-1935, 2-3-1935.
- ¹⁰³ Notulen gemeenteraadsvergadering 27-2-1935, p. 62-67.
- ¹⁰⁴ Huisgezin 27-1-1937.
- ¹⁰⁵ *Vastelaovend in Zitterd.* p. 101.
- ¹⁰⁶ Notulen gemeenteraadsvergadering 27-2-1935, p. 63.
- ¹⁰⁷ Huisgezin 5-2-1936.
- ¹⁰⁸ Werdmölder, *a.w.* p. 7.
- ¹⁰⁹ Rogier, L.J. *Katholieke Herleving.* 's-Gravenhage 1956.